

PROFESIJOS PASIRINKIMO PROBLEMOS IR ASMENYBĖS SAVYBĖS

Birutė Pociūtė

Socialinių mokslų daktarė docentė
Vilniaus universitetas
Bendrosios psichologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. +370 5 266 76 05
El. paštas: birute.pociute@fsf.vu.lt

Valdonė Isiūnaitė

Psichologijos magistrė
El. paštas: Valdone.psy@gmail.com

Tyrimo tikslas – ištirti abejojimo profesine karjera kaip pagrindinės profesijos pasirinkimo problemos sąsajas su asmenybės savybėmis ir kitais veiksniais, sunkinančiais profesijos pasirinkimą. Rudens semestrą buvo apklausti 182 dvyliktos klasės mokiniai ir 200 dešimtos klasės mokinių iš Jonavos ir Vilniaus gimnazijų. Pakartotiniame tyrime pavasario semestrą dalyvavo 70 proc. pirmos apklausos dvyliktojų ir 84 proc. dešimtojų. Abejojimui karjera įvertinti naudota Profesinio apsisprendimo skalė (Osipow et al., 1976), asmenybės savybėms nustatyti – Didžiojo penketo apibūdinimų metodika (Gintilienė ir Standikė, 2009; Zdanevičiūtė, 2003) ir šio tyrimo autorių sukurta neryžtingumo skalė bei profesijos pasirinkimo anketa. Tyrimo rezultatai parodė, kad rinkdamiesi profesiją labiau abejojančios karjera jaunuoliai daugiau dėmesio skiria išoriniams veiksniams, susijusiems su studijavimo finansinėmis sąnaudomis arba dominančios specialybės atstovo finansinėmis perspektyvomis. Mažiau abejojančios karjera jaunuoliai labiau atsižvelgia į vidinį veiksnį – savo pomėgius. Mažai abejojančius mokinius apibūdina tokios asmenybės savybės kaip ryžtingumas, emocinis stabilumas bei ekstraversija ir tik merginas – intelektualumas.

Pagrindiniai žodžiai: abejojimas karjera, profesijos pasirinkimo sunkumai, asmenybės bruožai, neryžtingumas.

Profesijos pasirinkimas yra vienas svarbiausių ir reikšmingiausių žmogaus pasirinkimų, kuris lemia tolesnio gyvenimo kokybę. Kai kurie žmonės tokius sprendimus priima gana lengvai. Kiti susiduria su sunkumais iki priimdami sprendimą arba jį priimdami ir sumažina tikimybę išsirinkti optimalų sprendimą (Gati et al., 1996).

Lietuvos sociologų tyrimais nustatyta, kad daugelis baigiamųjų klasių mokinių dar nėra apsisprendę dėl būsimos profesijos (51 proc.) arba abejoja, svarsto keletą variantų (41 proc.) (Pukelis ir Garnienė, 2003; Reingardienė ir Zdanavičius, 2003). Tai leidžia kelti prielaidą, kad profesinis

mokinių orientavimas ir rengimas karjerai vidurinėse mokyklose ir gimnazijose nėra labai efektyvus ir pakankamas (Reingardienė ir Zdanavičius, 2003). Tačiau psichologiniai veiksniai, kurie lemia tokį didelį abejojančių jaunuolių skaičių, tyrimuose nėra nagrinėjami. Taip pat trūksta patikimų priemonių, padedančių įvertinti profesijos pasirinkimo problemas.

Gausūs profesijos pasirinkimo problemų tyrimai, atlikti praeito amžiaus šeštajame–aštuntajame dešimtmetyje užsienyje, pateikė daug įdomių rezultatų ir labai fragmentiškų išvadų (Santos, 2001). Tiriamieji dažniausiai buvo apibūdinami

dichotomiškai: „pasirinkę profesiją“ arba „nepasirinkę profesijos“, „apsisprendę“ arba „neapsisprendę“, „tikri dėl pasirinkimo“ arba „netikri“ (Ashby et al., 1966; Slaney, 1988). Šie tyrimai parodė, kad pasirinkusių profesiją jaunuolių mokymosi rezultatai nesiskyrė nuo nepasirinkusiųjų, pavyzdžiui, neapsisprendę jaunuoliai nebūtinai mokėsi blogiau nei apsisprendę. Raidos psichologijos paradigma (D. Super ar E. Erikson) profesijos pasirinkimo problemas traktavo kaip normalaus vystymosi komponentą. Žvelgiant iš šio požiūrio taško, neapsisprendę jaunuoliai labiau neišsiskiria iš apsisprendusiųjų. Kita vertus, daugelis tyrimų siekė įrodyti, kad skiriasi šių dviejų grupių jaunuolių vertybės, karjeros tikslai ir ypač asmenybės savybės (Osipow, 1973; Slaney, 1988).

Jau vėliau, remdamiesi sprendimo teorija, I. Gati, M. Krausz, S. H. Osipow (1996) pateikė išsamią profesinio sprendimo priėmimo sunkumų taksonomiją (angl. *taxonomy of career decision-making difficulties*). Buvo iškelta prielaida, jog idealus sprendimo priėmėjas žino, kad jam reikia priimti sprendimą, yra pasiruošęs tai padaryti ir gali teisingai nuspręsti. Bet koks nukrypimas nuo idealaus sprendimo priėmėjo modelio laikomas potencialiu sunkumu. Autorių siūloma taksonomija yra hierarchinio pobūdžio – trys pagrindinės profesijos pasirinkimo sunkumų grupės skaidomos į mažesnes. Pirmoji sunkumų grupė yra susijusi su *pasiruošimo stoka* ir joje išskiriamos šios profesijos pasirinkimo problemos: nepakankama motyvacija pradėti pasirinkimo procesą; neryžtingumas sprendžiant daugelį problemų; disfunkcinės nuostatos, kylančios dėl iracionalių lūkesčių ar trūkstamų žinių. Antroji profesijos

pasirinkimo problemų grupė yra susijusi su *informacijos trūkumu*. Ji atspindi informacijos apie save, profesijas, sprendimo priėmimo procesą, papildomus informacijos šaltinius trūkumą. Trečia sunkumų grupė – *nesuderinama, prieštaringa informacija*: nepatikima informacija (pvz., mokslo rezultatai žemiau vidurkio, prasti intelekto įverčiai); vidiniai konfliktai (kylantys, pvz., kai žmogus vadovaujasi prieštarinomis vertybėmis arba renkasi iš kelių vienodai patrauklių profesijų, arba renkasi tarp idealios, nepasiekiamos profesijos ir realistiškos); išoriniai konfliktai (dalyvauja pats asmuo ir jam reikšmingi kiti asmenys) (Gati et al., 1996).

Į šį I. Gati ir bendraautorių siūlomą modelį neįtraukiamas problemos sprendimo įgyvendinimas, nes manoma, kad sunkumų įgyvendinant sprendimą gali kilti dėl to, jog apsisprendimo procese nebuvo tinkamai įveiktos problemos. Taip pat atsiribojama nuo konstruktyvų, tiesiogiai aprašančių emocinius išgyvenimus sprendimo priėmimo metu. Kartu šis modelis aprašo bazines problemas ir padeda tyrėjams kelti naujas prielaidas.

Profesinio sprendimo priėmimas, kaip ir kitų problemų sprendimas, yra procesas, turintis tam tikrus etapus (Kleiman et al., 2004). I. Gati ir I. Asher (2001) išskiria tris pagrindinius profesinio sprendimo priėmimo modelio etapus. Pirmojo etapo tikslas yra sudaryti trumpą perspektyvių profesinės veiklos alternatyvų sąrašą. Iš plataus profesijų sąrašo žmogus turi kruopščiai išsirinkti tikrai jį dominančias alternatyvas. Sudaryti tinkamų profesijų sąrašą padeda atsižvelgimas į probleminius klausimus, kaip antai besirenkančiojo fiziologinės charakteristikos, vertybės, tikslai, norimas santykis su

žmonėmis darbe, gebėjimai, interesai ir kt. Antrajame etape labai atidžiai analizuojamos perspektyvios alternatyvos. Pavyzdžiui, pirmajame etape jaunuolis koncentravosi į profesijas, kurias pasirinkęs numatė veikti nepriklausomai, o antrajame etape jis turi išsiaiškinti, ar nori būti nepriklausomas ir rinkdamasis „ką daryti“ ir „kaip daryti“. O gal jį domina tik viena šių sąlygų? Šiame etape nagrinėjamas profesijų tinkamumas asmeniui ir asmens tinkamumas profesijoms. Galiausiai išsirenkamos ne mažiau kaip dvi profesinės veiklos alternatyvos. Trečiame etape pasirenkama tinkamiausia alternatyva. Šiame etape analizuojamos alternatyvos lyginamos tarpusavyje ir sudaroma jų eilė, atsižvelgiant į kiekvienos jų pranašumus ir trūkumus (Gati and Asher, 2001). I. Gati, N. Saka ir M. Krausz (2001) nustatė, kad pirmame etape (išankstinės atrankos) asmenys patiria daugiau sprendimo priėmimo sunkumų nei pasiekę kitus du etapus. Dažniausiai daromos klaidos gali būti tokios: apsvarstoma tik nedidelė dalis alternatyvų, skiriama per mažai laiko joms apsvarstyti arba svarbi informacija atrenkama nesistemiškai (Ferrari and Dovidio, 2003). Dažnai tai, kas teoriniame sprendimo priėmimo procese vadinama klaidomis, yra labiau norma nei retenybė realiame gyvenime. S. D. Phillips ir L. H. Jome (2005) pažymi, kad tikrovėje informacijos paieškos nebūtinai yra atliekamos nuodugnai, kad profesiją besirenkantis asmuo greičiausiai sieks tą padaryti trumpiausiu keliu ir vėliau sunkiai galės paaiškinti, kaip priėmė vieną ar kitą sprendimą, ir kad „miglotumas“ yra geriausias žodis skirtingų profesijų įvertinimams apibūdinti (Phillips and Jome, 2005). Taigi įvardijus sunkumus renkantis profesiją, abejojimas profesiniu pasirinkimu

apibrėžiamas kaip bendras pasirinkimo sunkumas, kuris yra būdingas visuose problemos sprendimo etapuose (Gati et al., 1996; Osipow, 1999).

Abejojimas, kaip svarbiausia profesijos pasirinkimo problema, reiškia, kad asmuo patiria sunkumų keldamas profesinius tikslus, ieškodamas profesinės informacijos, įvertindamas profesines alternatyvas, įsipareigodamas tam tikriems profesiniams pasirinkimams ir pasirinkdamas vieną alternatyvą (Guay et al., 2003; Feldman, 2003; Page et al., 2008). Klaidingos nuostatos gali priversti asmenį suabejoti bendru gebėjimu priimti sprendimus (Perterson et al., 1991; cituojama pagal Kleiman et al., 2004). O štai prieštarų ir pesimistinių minčių nebuvimas leidžia geriau integruoti žinias apie save ir potencialias profesijas (Saunders et al., 2000; cituojama pagal Kleiman et al., 2004).

Ne visi jaunuoliai, rinkdamiesi profesiją, daro kognityvias arba mąstymo klaidas. Svarbu nagrinėti individualius žmonių skirtumus, asmenybės savybes. Yra įvardyta daugybė asmenybės savybių ir mokslininkams sunku pasirinkti, kurios iš jų stipriausiai veikia atskiro žmogaus karjeros raidą (angl. *career developing*). Tačiau pastaruosius penkiolika metų naudojant Penkių faktorių asmenybės modelį bandoma paaiškinti svarbiausius asmenybės funkcionavimo aspektus (Reed et al., 2004; Walsh and Eggerth, 2005). Tyrimų rezultatai rodo, kad iš penkių didžiųjų asmenybės bruožų ekstravertiškumas ir neurotiškumas dažniausiai siejasi su abejojimu renkantis profesiją (Feldman, 2003; Kelly and Pulver, 2003). Ekstravertiškumas yra labai svarbus bruožas darant karjerą (McCrae and Costa, 1991). Tokio bruožo turėjimas reiškia, kad

žmogus gali aktyviai siekti informacijos apie karjerą iš, pavyzdžiui, universiteto darbuotojų ar įvairių verslo bendrovių atstovų. Labai tikėtina, kad ekstravertai, susidūrę su kliūtimis, sieks socialinės paramos, kurios teikėjai dažnai paskatina atkakliai ieškoti toliau (Caldwell and Burger, 1998; Kelly and Pulver, 2003).

Iki šiol nesutariama, kokiomis formomis ir koku laipsniu profesinėje karjeroje reiškiasi neryžtingumas (Cohen et al., 1995; Gordon, 1998; Santos, 2001). Tačiau svarbiausias klausimas profesijos pasirinkimų tyrimuose yra abejojimo renkantis profesiją skyrimas nuo neryžtingumo (angl. *indecisiveness*) kaip asmenybės savybės. Abejojimas priimant profesinius sprendimus nebūtinai reiškia abejojimą priimant kitus gyvenimo sprendimus (Santos, 2001). Tačiau neryžtingumas, kaip asmenybės bruožas, reiškia, kad asmuo turi problemų priimdamas bet kokius sprendimus (Germeijs and Boeck, 2003). Klientas abejoja ne dėl to, kokią dailės ar architektūros specializaciją rinktis, bet dėl to, kad jis apskritai yra nerimastingas priimdamas daugumą sprendimų (Zingaro, 1983). Neryžtingam žmogui sunku priimti sprendimą, net jei tas žmogus kruopščiai atlieka visas užduotis, kurios būtinos tokiu atveju (Salomone, 1982).

Dauguma mokytojų ar konsultantų linkę manyti, kad mokinių apsisprendimas renkantis profesiją vis tvirtėja aukštesnėse klasėse. Stebėjimai ir tyrimai rodo, kad vyresniųjų klasių mokiniai gali labiau abejoti dėl būsimos karjeros, nes perėjimas iš mokyklos aplinkos į darbo pasaulį jiems sukelia nerimą (Patton and Creed, 2001). Toks perėjimas neretai reiškia gyvenamosios vietos, bendraamžių grupės, socialinio statuso pakeitimą. Žinoma, rezultatai gali

atspindėti ne tik chronologinio subrendimo ypatumus, bet ir tai, ar nuolat skatinamas karjeros planavimas ir raida visuomenėje.

Šio tyrimo tikslas – ištirti abejojimo kaip pagrindinės problemos renkantis profesiją sąsajas su asmenybės savybėmis ir kitais veiksniais, sunkinančiais profesijos pasirinkimą. Keliami šie tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti, kaip skiriasi dešimtokų ir dvyliktokų abejojimas profesijos pasirinkimu.
2. Ištirti, kokia yra abejojimo dinamika, lyginant rudens semestro rezultatus su pavasario semestro rezultatais.
3. Nustatyti, kokius sunkumus pasirinkti profesiją nurodo skirtingo abejojimo lygio jaunuoliai.
4. Ištirti, kaip veiksniai, į kuriuos atsižvelgiama renkantis profesiją, siejasi su abejojimu profesijos pasirinkimu.
5. Išsiaiškinti skirtingo abejojimo lygio jaunuoliams būdingas asmenybės savybes.

Metodika

Tiriamieji

Pirmajame etape dalyvavo 182 dvyliktos klasės mokiniai (127 merginos ir 55 vaikinai, amžiaus vidurkis 17,9 m.) ir 200 dešimtos (106 merginos ir 94 vaikinai, amžiaus vidurkis 15,9 m.) klasės mokinių iš Jonavos ir Vilniaus gimnazijų. Tyrime dalyvavusios mokyklos panašios tuo, kad jose įsikūrę profesinio informavimo taškai (PIT) ir jose dirba profesijos patarėjos. Tirtos dvyliktos ir dešimtos klasės, nes daugumai šių klasių mokinių profesijos pasirinkimas yra labai aktualus. Dešimtos klasės mokiniai renkasi, ar toliau siekti vidurinio išsilavinimo, ar siekti profesinio ir vidurinio išsilavinimo, arba kokius mokymosi dalykus pasirinkti A

lygiu. Abiturientai renkasi, ar pradėti dirbti, ar studijuoti aukštojoje mokykloje.

Pakartotiniame tyrime dalyvavo tie patys mokiniai, apklausti rudens semestrą: 128 dvilyktokai ir 167 dešimtokai.

Įvertinimo būdai

Profesinio apsisprendimo skalė (PAS) (angl. *Career Decision Scale – Third Revision*) (Osipow et al., 1976). Gavus leidėjo *Psychological Assessment Resources* leidimą, skalė naudojama tik mokslinio darbo tikslais. Skalės vertimo kokybė buvo patvirtinta atlikus dvigubą vertimą ir jį patikrinus pagrindiniam skalės autoriui. Šią skalę sudaro 18 teiginių, kurie vertinami keturių balų Likerto skale, ir vienas atviras klausimas, leidžiantis patikslinti ar papildyti atsakymą. Visą skalę sudaro dvi subskalės: *tikrumo* ir *abejojimo*. Pirmoji leidžia įvertinti tikrumo dėl profesijos pasirinkimo laipsnį, antroji – abejojimą renkantis profesiją. Tikrumo subskalės balas, prilygstantis 15-am procentiliui ir mažesniai, rodo žemą tikrumo lygį. Abejojimo subskalės balas, prilygstantis 85-am procentiliui ir didesniai, rodo aukštą abejojimo lygį. Amerikiečių respondentų imtyje atlikti pakartotiniai testavimai (angl. *test-retest*) parodė, kad abiejų subskalių koreliacijos koeficientai svyruoja nuo 0,34 iki 0,82 (Osipow, 1987). Pakartotinis testavimas, pagrįstas šio tyrimo dalyvių (N = 295) rezultatais, po keturių mėnesių parodė, kad tikrumo subskalės koreliacijos koeficientas lygus 0,64, abejojimo subskalės – 0,65. Lietuviškos versijos tikrumo subskalės Cronbacho alfa koeficientas lygus 0,93, abejojimo subskalės – 0,81.

Didžiojo penketo apibūdinimų metodika (Gintilienė ir Standikė, 2009; Zdanevičiūtė,

2003). Metodika skirta penkiems asmenybės bruožams¹ – ekstraversijai, taikumui, sąžiningumui, emociniam stabilumui, intelektualumui – įvertinti. Visą klausimyną sudaro 80 dichotominių būdvardžių, kurie įvertinami septynbale sistema. Metodikos autorių skaičiavimu, skalių patikimumas svyruoja nuo 0,74 iki 0,90 (Cronbacho alfa koeficientai). Šiame tyrime dalyviai (N = 295) apklausti du kartus per keturis mėnesius, todėl skalių stabilumui įvertinti galėjome atlikti pakartotinio testavimo koreliacinę analizę. Gauti tokie Spearmano koreliacijos koeficientai: ekstraversija – 0,845; taikumas – 0,723; sąžiningumas – 0,757; emocinis stabilumas – 0,724; intelektualumas – 0,674, kai $p < 0,01$.

Neryžtingumo skalė sukurta straipsnio autorių. Skalės teorinis pagrindas yra Belgijos mokslininkų V. Germeijs ir P. Boeck (2002) išskirti vienuolika neryžtingumo požymių, kaip antai „apsisprendimas užima daug laiko“, „tendencija atidėlioti“, „sprendimo perleidimas kažkam kitam“ ir kt. Skalei sukurti 28 teiginiai. Jie įvertinami penkiabale Likerto tipo skale, kur 1 reiškia *labai būdinga*, o 5 – *visai nebūdinga*. Skalė patikrinta žvalgomajame tyrime, kuriame dalyvavo Vilniaus universiteto pirmo kurso studentai (N = 94). Visos skalės Cronbacho alfa siekė 0,843. Pridėjus pirmo etapo dalyvių (N = 537) duomenis, atlikta teiginių faktorinė analizė (taikytas pagrindinių komponentų metodas, ašių sukimas *varimax*). KMO rodiklis lygus 0,867; *Bartlett*o sferiškumo testo $p < 0,001$. Tokie duomenys

¹ Straipsnyje pateikti asmenybės bruožams apibūdinti vartojami terminai derinti su U. Standike ir G. Gintilienė. R. Žukauskienės ir R. Barkauskienės (2006) pateiktų lietuviškosios NEOPI-R versijos terminų atitikmenys būtų šie: neurotizmas (NEOPI-R) – emocinis stabilumas; ekstraversija – ekstraversija; atvirumas patyrimui – intelektualumas; sutariamumas – sąžiningumas; sąmoningumas – taikumas.

gerai tinka faktorinei analizei (Čekanavičius ir Murauskas, 2002). Išskirti aštuoni faktoriai, kurių tikrinė reikšmė didesnė už vieneta, paaiškina 58,39 proc. visos duomenų dispersijos. Jie pavadinti: apsisprendimo (situacijos) vengimas, sunkus apsisprendimas, apgailėstavimas priėmus sprendimą, netikrumo jausmas, sprendimo svarstymas, sprendimo perleidimas kitam, atidėliojimas, sprendimo nepriėmimas. Skalę sudarančių 28 teiginių Cronbacho alfa lygi 0,865. Faktoriams priskirtų teiginių Cronbacho alfa svyruoja nuo 0,506 iki 0,788. Pakartotinis tų pačių respondentų (N = 295) testavimas po keturių mėnesių parodė, kad koreliacijos koeficientas lygus 0,71.

Profesinio pasirinkimo anketa yra sukurta specialiai šiam tyrimui. Ji padeda išsiaiškinti, kokiam profesinio sprendimo priėmimo etape mokiniai yra. Be to, į kokius veiksnius atsižvelgiama, renkantis profesiją, pavyzdžiui, į savo asmenines savybes, studijų programos trukmę ar finansines išlaidas, reikalingas studijuojant, ir kt. Iš viso pateikiami penki uždaro tipo, vienas atviro ir vienas Likerto tipo skalės klausimai.

Tyrimo eiga

Rudens semestro dalyviai apklausti 2008 m. gruodį. Gauti mokyklų vadovų leidimai atlikti tyrimą mokiniams įprastoje aplinkoje. Pavasario semestro tyrimas vyko 2009 m. balandį. Jame dalyvavo rudens semestrą apklausti mokiniai, pakartotinio tyrimo dieną lankę pamokas. Pagrindiniai pakartotinės apklausos tikslai buvo patikrinti abejojimo karjera dinamiką ir neryžtingumo skalės patikimumą.

Rezultatai

Tyrimo duomenims analizuoti naudotas statistinis paketas SPSS 17.0. Daugelis kin-

tamųjų skirtingose tiriamųjų grupėse nėra pasiskirstę pagal normalųjį dėsnį, todėl tolesnėje statistinėje analizėje yra naudojami neparametriniai kriterijai: *Kruskalo–Walliso H*, *Manno–Whitney Test U*, *Wilcoxon Z*, *Spearmano koreliacija*, *chi kvadrato homogeniškumo χ^2* .

Tolesnėje analizėje pateikiami atskirai dešimtų ir dvyliktų klasių mokinių grupių bei merginų ir vaikinų grupių rezultatai. Mokinių rezultatai neanalizuojami pagal mokyklas.

Skirtingų grupių profesinis pasirinkimas ir abejojimo profesine karjera dinamika. Tyrime nustatėme, kad dvyliktokai ir dešimtokai nesiskiria abejojimo karjera stiprumu ($U=0,073$, $p=0,073$). Remiantis Profesinio apsisprendimo skalės vadove nurodytais kriterijais, tyrimo dalyviai buvo suskirstyti į mažai, vidutiniškai ir labai abejojančius karjera. Vienodas skaičius dvyliktokų ir dešimtokų yra mažai abejojančios (16–18 proc.), vidutiniškai abejojančios (62–66 proc.) ir labai abejojančios (18–21 proc.) profesine karjera ($\chi^2=0,593$, $p=0,860$).

1-oje lentelėje pateikiamas dešimtokų ir dvyliktokų palyginimas pagal profesinį apsisprendimą. Statistiškai maždaug tiek pat dešimtokų ir dvyliktokų žymėjo, kad yra *virtai apsisprendę, į kokią specialybę labiausiai sieks įstoti* (atitinkamai 17 proc. ir 25 proc.; $\chi^2=0,095$, $p=0,076$). Panašiai dešimtokai ir dvyliktokai žymėjo, kad *renkasi iš 2–4 specialybių, kurių labiausiai norėtų studijuoti* (atitinkamai 61 proc. ir 53 proc.; $\chi^2=-0,078$, $p=0,148$).

Dešimtokai statistiškai reikšmingai skyrėsi nuo dvyliktokų tuo, kad mažesnis pirmųjų skaičius *sprendžia, kokio lygmens išsilavinimo sieks ateityje* (pvz., ar universitetinio aukštojo, ar neuniversitetinio aukštojo)

1 lentelė. Dešimtokų ir dvyliktokų atsakymų apie profesinį apsisprendimą pasiskirstymas ir skirtumo tarp grupių reikšmingumas (pagal chi kvadrato homogeniškumo kriterijų)

Tyrimo metu moksleivis:	10-okai (proc.)	12-okai (proc.)	χ^2 reikšmė	p reikšmė
Yra tvirtai apsisprendęs, į kokią specialybę labiausiai sieks įstoti	17	25	0,095	0,076
Renkasi iš 2–4 specialybių, kurią labiausiai norėtų studijuoti	60,5	53	–0,078	0,148
Sprendžia, kokio lygmens išsilavinimo sieks ateityje (pvz., ar universitetinio aukštojo, ar neuniversitetinio aukštojo)	4	9	0,099	0,050
Sprendžia, ar, pasibaigus mokslo metams, toliau siekti išsilavinimo, ar pradėti dirbti	1	2	0,013	0,209
Sprendžia, ar, pasibaigus mokslo metams, pradėti dirbti ir neakivaizdžiai siekti išsilavinimo	0,5	7	0,177	0,001
Yra tvirtai apsisprendęs, kad, pasibaigus šiemis mokslo metams, pradės dirbti ir nesieks tolesnio išsilavinimo	0	0	0	0

Pastaba. Paryškinti statistiškai reikšmingi skirtumai.

(atitinkamai 4 proc. ir 9 proc.; $\chi^2 = 0,099$, $p = 0,050$). Daugiau dvyliktokų nei dešimtokų sprendžia, ar, pasibaigus mokslo metams, pradėti dirbti ir neakivaizdžiai siekti išsilavinimo (atitinkamai 7 proc. ir 0,5 proc.; $\chi^2 = 0,177$, $p = 0,001$).

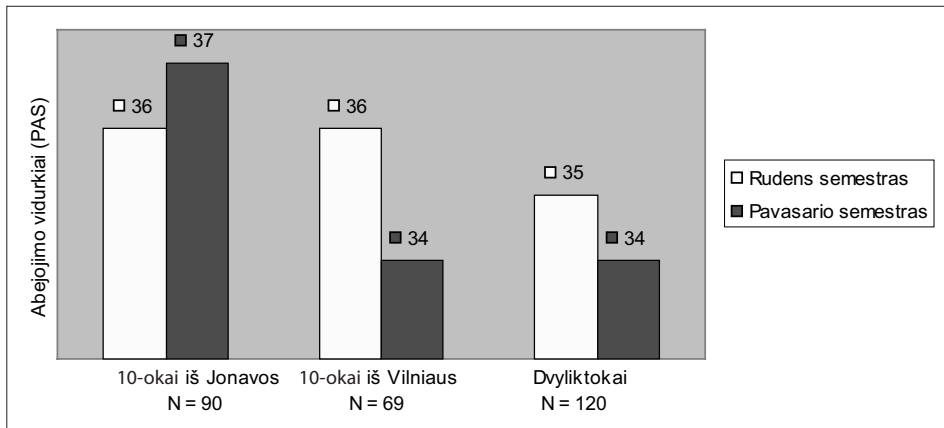
Pakartotiniu tyrimu siekėme patikrinti, kaip laikui bėgant keičiasi abejojimas karjera. Kad galėtume tvirtinti, jog per tą laiką įvyko reikšmingų pokyčių, buvo svarbu patikrinti, ar dalyvavusieji tik rudens semestro tyrime skiriasi pagal abejojimą karjera nuotų, kurie dalyvavo abiejuose tyrimuose. Reikšmingų skirtumų nenustatėme (H_{12} -okai = 60,42, $p = 0,186$; H_{V10} -okai = 49,53, $p = 0,787$; H_{J10} -okai = 55,22, $p = 0,785$)². Vadinas, atrasti reikšmingi abejojimo karjera pokyčiai leidžia apibūdinti visą tiriamą grupę.

² H_{12} -okai – skaičiuotas 12 klasės mokinių H kriterijus; H_{V10} -okai – skaičiuotas Vilniaus 10 klasės mokinių H kriterijus; H_{J10} -okai – skaičiuotas Jonavos 10 klasės mokinių H kriterijus.

Priklausomų imčių skirstinių palyginimas pagal *Wilcoxon* Z kriterijų parodė, kad dešimtokų iš Jonavos bei dvyliktokų grupių abejojimas karjera reikšmingai nepasikeitė (Z_{J10} -okai = 0,207; Z_{12} -okai = 0,267), o dešimtokų iš Vilniaus grupės vidutinis abejojimo balas reikšmingai pasikeitė (Z_{V10} -okai = 0,053). Pirmajame etape vilniečių dešimtokų abejojimo balo vidurkis buvo 36 (SD = 7,92), antrajame etape jis sumažėjo iki 34 (SD = 8,53). Rudens ir pavasario semestrų abejojimo balo vidurkiai grafiškai pavaizduoti pav.

Skirtingo abejojimo lygio jaunuolių nurodomi profesinio pasirinkimo sunkumai. Tyrime išryškėjo aiški ir statistiškai reikšminga tendencija, kad labai abejojančios profesinė karjera mokiniai dažniau nei vidutiniškai ir mažai abejojančios nurodė tokius veiksnius, kurie sunkina profesijos pasirinkimą:

- informacijos apie įvairias profesijas stoka;



Pav. Dešimtokų iš Jonavos ir Vilniaus bei dvyliktokų Profesinio apsisprendimo skalės abejoji-
mo subskalės vidurkių pokyčiai

Paaiškinimas: PAS – Profesinio apsisprendimo skalė.

2 lentelė. Skirtingo abejojimo lygio jaunuolių nurodomi profesinio pasirinkimo sunkumai. Lentelėje pateikiamos p reikšmės, nurodančios labai abejojančių karjera jaunuolių reikšmingai dažnesnius atsakymus pagal Kruskalo-Wallisio H kriterijų (skliausteliuose pateikiamos H reikšmės)

Kas apsunkina profesinį pasirinkimą	Abejojimas karjera			
	Dešimtokai		Dvyliktokai	
	Merginos	Vaikinai	Merginos	Vaikinai
Turiu per mažai informacijos apie skirtingas specialybes	0,003 (21,20)	0,043 (17,52)	0,037 (16,64)	0,382 (1,93)
Tėvų nurodymai, ką turiu studijuoti arba kokius egzaminus laikyti	0,500 (1,38)	0,341 (2,15)	0,472 (1,50)	0,597 (1,03)
Nežinau, ką turiu daryti, kad apsispręščiau dėl profesinės karjeros	0,001 (40,49)	0,001 (44,70)	0,026 (34,56)	0,010 (30,69)
Mokytojų nurodymai, ką turiu studijuoti arba kokius egzaminus laikyti	0,148 (3,82)	0,551 (1,19)	0,075 (5,17)	0,350 (2,10)
Sunku apsispręsti savarankiškai	0,035 (15,31)	1,168 (3,56)	0,040 (15,98)	0,016 (13,74)
Skiriu per mažai laiko apsisprendimui	0,083 (14,33)	0,005 (23,42)	0,338 (2,17)	0,003 (19,40)
Turiu per mažai informacijos apie savo individualias savybes ar gebėjimus	0,197 (3,25)	0,046 (5,99)	0,033 (7,13)	0,309 (2,35)

- nežinojimas, ką daryti, norint priimti sprendimą dėl profesinės karjeros;
- sunkumai apsisprendžiant savarankiškai;
- per mažai laiko skiriama apsisprendimui;
- informacijos apie savo individualias

savybes ar gebėjimus trūkumas (žr. 2-ą lentelę).

Svarbu pažymėti, kad labiau abejojantys karjera jaunuoliai patys apsunkina pasirinkimo situaciją, o ne ją sunkina mokytojų ar

tėvų nurodymai. Skirtingo abejojimo lygio jaunuoliai panašiai teigia, kad profesinį pasirinkimą sunkina tėvų arba mokytojų nurodymai (skirstiniai pagal *Kruskalo-Wallis*o *H* kriterijų statistiškai reikšmingai nesiskiria).

Veiksniai, į kuriuos atsižvelgiama renkantis profesiją. Nustatyta, kad abejojimas karjera nėra reikšmingai susijęs su tuo, kiek, renkantis profesiją, atsižvelgiama į: miestą, kuriame galima studijuoti specialybę; įstojimo į studijų programą sąlygas; darbo rinkos analizę (pvz., darbo biržos pateikiami duomenys apie trūkstantus specialistus); darbo sąlygas, kuriomis dirba tos specialybės atstovas (-ė); asmenines vertybes. Kiti veiksniai skirtingose grupėse reikšmingai koreliavo. Dvyliktokų merginų ir vaikinių neatsižvelgimas į savo pomėgius teigiamai koreliavo su abejojimu karjera ($r_{12}\text{-okai} = 0,29, p < 0,01$ ir $r_{12}\text{-okės} = 0,35, p < 0,05$).

Priešingai, labiau abejojantys dešimtos klasės vaikinai, dvyliktos klasės vaikinai ir merginos labiau atsižvelgia į finansines išlaidas, reikalingas studijuojant ($r_{10}\text{-okai} = -0,29, p < 0,05$; $r_{12}\text{-okai} = -0,24, p < 0,01$; $r_{12}\text{-okės} = -0,25, p < 0,05$). Taip pat labiau abejojantys dešimtos klasės vaikinai ir merginos bei dvyliktos klasės merginos atsižvelgia į finansinę paramą, kurią teikia aukštoji mokykla ($r_{10}\text{-okai} = -0,24, p < 0,05$; $r_{10}\text{-okės} = -0,27, p < 0,05$; $r_{12}\text{-okės} = -0,19, p < 0,05$). Kuo labiau dešimtos klasės mokiniai pabrėžia atlyginimo svarbą renkantis profesiją, tuo labiau abejoja profesine karjera arba atvirkešiai ($r_{10}\text{-okai} = -0,21, p < 0,05$; $r_{10}\text{-okės} = -0,29, p < 0,01$).

Abėjimas karjera ir asmenybės savybės. Tiek merginų, tiek vaikinių imtyse iš visų tirtų asmenybės savybių neryžtingumas stipriausiai koreliuoja su abejojimu

3 lentelė. *Spearmano koreliacijos tarp asmenybės bruožų ir abejojimo merginų ir vaikinių grupėse*

Merginų grupė (N = 233)								
Kintamieji	2	3	4	5	6	7	M	SD
1. Em. stabilumas	0,172**	0,176*	0,146**	0,302**	-0,312**	-0,253**	34,04	6,49
2. Ekstraversija	-	0,407**	0,169**	0,072	-0,340**	-0,224**	39,30	7,99
3. Intelektualumas	-	-	0,223**	0,291**	-0,244**	-0,114	39,66	5,25
4. Taikumas	-	-	-	0,435**	-0,041	-0,018	43,54	6,22
5. Sąžiningumas	-	-	-	-	-0,232**	-0,087	41,04	7,07
6. Neryžtingumas	-	-	-	-	-	0,513**	78,07	12,95
7. Abėjimas (PAS)	-	-	-	-	-	-	35,21	7,81
Vaikinių grupė (N = 149)								
Kintamieji	2	3	4	5	6	7	M	SD
1. Em. stabilumas	0,304**	0,309**	0,276**	0,406**	-0,227**	-0,149	36,55	6,15
2. Ekstraversija	-	0,393**	0,169*	0,355**	-0,355**	-0,075	37,71	8,06
3. Intelektualumas	-	-	0,294**	0,361**	-0,311**	-0,082	36,77	5,34
4. Taikumas	-	-	-	0,282**	0,141	-0,050	41,31	6,66
5. Sąžiningumas	-	-	-	-	-0,307**	-0,147	38,14	7,57
6. Neryžtingumas	-	-	-	-	-	0,451**	75,68	14,63
7. Abėjimas (PAS)	-	-	-	-	-	-	34,81	7,69

PAS – Profesinio apsisprendimo skalė, *M* – vidurkis, *SD* – standartinis nuokrypis, * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$; 2 – ekstraversija, 3 – intelektualumas, 4 – taikumas, 5 – sąžiningumas, 6 – neryžtingumas, 7 – abėjimas (PAS).

4 lentelė. Skirtingo abejojimo lygio moksleivių asmenybės savybių išreikštumas. Lentelėje pateikiami vidutiniai rangai pagal Kruskalo–Walliso H kriterijų

	Abejojančios karjera merginos				
	Mažai (N = 36)	Vidutiniškai (N = 145)	Labai (N = 47)	Kruskalo- Walliso H	p reikšmė
1. Em. stabilumas	156,26	108,02	102,50	17,429	0,001
2. Ekstraversija	137,93	111,23	106,64	5,577	0,062
3. Intelektualumas	139,11	109,81	110,13	5,973	0,050
4. Taikumas	128,90	107,72	124,39	4,320	0,115
5. Sąžiningumas	137,81	110,53	108,89	5,373	0,068
6. Neryžtingumas	62,38	116,65	147,79	34,635	0,001
	Abejojantys karjera vaikinai				
	Mažai (N = 25)	Vidutiniškai (N = 88)	Labai (N = 27)	Kruskalo- Walliso H	p reikšmė
1. Em. stabilumas	87,64	66,71	64,26	5,945	0,051
2. Ekstraversija	74,80	69,70	66,52	0,563	0,755
3. Intelektualumas	74,86	70,83	62,83	1,260	0,523
4. Taikumas	70,54	70,49	67,91	0,091	0,956
5. Sąžiningumas	83,80	67,89	64,04	3,777	0,151
6. Neryžtingumas	42,10	69,93	98,65	25,310	0,001

profesine karjera ($r_{\text{merg}} = 0,513$, $r_{\text{vaik}} = 0,451$; $p < 0,01$) (žr. 3-ią lentelę). Šiuo atveju teigiamos koreliacijos rodo, kad, didėjant neryžtingumo laipsniui, didėja ir abejojimas arba atvirkiškiai. Merginų imtyje nustatyta, kad kuo asmenybės savybių, kaip antai emocinis stabilumas ir ekstraversija, išreikštumas mažesnis, tuo abejojimas dėl profesinės karjeros didesnis (atitinkamai $r = -0,253$, $r = -0,224$; $p < 0,01$). Merginų ir vaikinių grupėse intelektualumo, taikumo ir sąžiningumo savybių koreliacija su abejojimu profesine karjera statistiškai nereikšminga.

Lygindami labai, vidutiniškai ir mažai abejojančių karjera jaunuolių asmenybės savybių išreikštumą sužinome, kad mažai abejojančios moksleivės yra emociškai stabilesnės, ekstravertiškesnės, intelektualesnės, ryžtingesnės nei vidutiniškai ir labai abejojančios merginos. Didesnis vidutinis rangas nurodo didesnę savybės išreikštumą (4-a lentelė).

Rezultatų aptarimas

Tyrime kelta prielaida, kad dešimtos klasės mokiniai turi kur kas daugiau abejonių dėl būsimo profesijos pasirinkimo, kad jie labiau abejoja savo būsima profesine karjera, nepasitvirtino. Jie turi tiek pat abejonių, kiek ir dvyliktos klasės mokiniai, nors dešimtos klasės mokiniai pagrindinius profesijos pasirinkimus gali atidėti dvejiems metams. Tai, kad maždaug vienodai dvyliktos ir dešimtos klasių mokinių yra tvirtai apsisprendę, į kokią studijų programą bandys įstoti, reiškia, kad abiturientai yra nepasiruošę pasirinkti profesiją, atideda pasirinkimo procesą paskutinei minutei ir yra susitelkę tik į abitūros egzaminus. Kita vertus, dešimtos klasės mokiniai pakankamai rimtai vertina profesijos pasirinkimo situaciją ir svarsto įvairius karjeros kelius, nes reikia rinktis mokymosi dalykus, siejant juos su tolesniais profesiniais tikslais. Tačiau bendra baigiamųjų gimnazijos klasių

mokinių profesinio pasirinkimo tendencija nėra optimistinė. Tvirtai pasirinkusių būsimą profesiją mokinių yra mažuma.

Tyrimo rezultatai parodė, kad abiturientų abejojimo lygis nesikeičia. Paskutinis mokymosi semestras mokykloje, deja, nėra intensyvaus profesijos pasirinkimo svarstymo metas. Viskas atidedama iki faktiško studijų programos pasirinkimo. Viena vertus, galime teigti, kad konstruktas – abejojimas profesine karjera – yra patikimas vertinant profesijos pasirinkimo situaciją, kita vertus, tai rodo, kad dauguma abiturientų paskutiniaisiais mokslo metų mėnesiais nėra linkę aiškiai apibrėžti savo profesinius pasirinkimus ir apibūdinti save kaip būsimą specialistą.

Rezultatuose atsispindi, kad abejojantys karjera jaunuoliai, rinkdamiesi profesiją, adekvačiai vertina savo pastangas ir galimybes. Jie supranta, kad jiems kažko trūksta: ar informacijos, ar skiriamo laiko, ar žinių apie tai, ką daryti, kad apsispręstų dėl karjeros (2-a lentelė). Interpretuodami rezultatus, galime pasinaudoti J. Lounsbury ir bendraautorų (2005) pastebėjimu, kad abejojimas karjera faktiškai atspindi sistemingo karjeros planavimo ir įgyvendinimo problemas.

Mažiau abejojantys mokiniai, rinkdamiesi profesiją, labiau atsižvelgia į vidinį veiksnį, pavyzdžiui, savo pomėgius. Labiau abejojantys – daugiau atsižvelgia į išorės veiksnius, susijusius su studijavimo finansinėmis sąnaudomis arba dominančios specialybės atstovo finansinėmis perspektyvomis. Tokios tendencijos yra panašios į kitų mokslininkų nustatytus abejojimo karjera ir kontrolės lokuso ryšius. Labiau abejojantiems žmonėms būdingesnis išorinis kontrolės lokusas (Guay et al., 2003; Santos, 2001). „Jūs kontroliuoja gyvenimo

sąlygos“, – rašė P. Salomone (1982, p. 496). Atrodo, kad susitelkimas į pavyzdžiui, kintančią šalies ekonominę situaciją, finansines studijų problemas, jaunas žmones išblaško ir sunkina jų profesinį apsisprendimą. Jaunuoliai, kurie siekia pažinti save ir suderinti savo pomėgius su profesiniais karjeros tikslais, mažiau abejoja profesijos pasirinkimu.

Iš visų tirtų asmenybės savybių neryžtingumas stipriausiai koreliuoja su abejojimu karjera. Šis santykis lengvai paaiškinamas, juk neryžtingas asmuo patiria sunkumų apsisprendamas daugelyje situacijų, taip pat ir rinkdamasis karjerą. Rezultatai patvirtina, kad neryžtingumas ir abejojimas profesine karjera yra du atskiri konstruktai ir, kaip pažymi užsienio tyrėjai, reikalingos skirtingos intervencijos, padedant neryžtingam arba abejojančiam žmogui pasirinkti karjeros kelią. 3-ioje lentelėje pateikti duomenys rodo, kad neryžtingumo savybė koreliuoja su skirtingu Didžiojo penketo modelio savybių skaičiumi nei abejojimas karjera.

Tyrime dalyvavusių merginų abejojimas profesiniu pasirinkimu reikšmingai siejosi su ekstraversijos ir emocinio stabilumo išraiška. Kuo labiau asmuo siekia santykių su kitais žmonėmis, kuo geriau jam sekasi įveikti stresines būsenas, tuo mažiau abejojantių kyla profesijos pasirinkimo situacijoje. Šie rezultatai yra reikšmingi užsienio tyrėjų gautiems rezultatams. Introvertiški asmenys rečiau įsitraukia į veiklas, kurios suteikia svarbios informacijos apie asmeninius gebėjimus ir interesus. Silpnas emocinis stabilumas sumažina tikrumo jausmą dėl ateities (Reed et al., 2004). D. F. Caldwell ir J. M. Burger (1998) pabrėžia, kad profesinės karjeros konsultantai visuomet turėtų atkreipti dėmesį į tai, kaip klientas išreiškia

savo poreikius kitiems žmonėms. Nuo to gali priklausyti, kaip sėkmingai asmuo įveikia profesijos pasirinkimo sunkumus.

Skirstinių analizė (4-a lentelė) parodė, kad dar viena savybė – intelektualumas – leidžia apibūdinti labai abejojančias karjera mokines. Įdomu, kad amerikiečių studentų imtyje nustatyta, jog intelektualumas neigiamai koreliuoja su siekimu profesinės informacijos, tačiau teigiamai siejasi su siekimu pažinti save (Reed et al., 2004). Tikėtina, kad atviresni patirčiai žmonės nemėgsta paisyti konkrečių profesinės informacijos gavimo užduočių, jie dažniau kūrybiškai siekia informacijos apie save.

Tolesnių tyrimų kryptys. Apibendrinus tyrimą galima teigti, kad rezultatai neatspindi kelių svarbių profesijos pasirinkimo sunkumų aspektų. Tolesniuose tyrimuose reiktų įvertinti dalyvių šeimos, ekonominius, socialinius, demografinius duomenis. Be to, šiame tyrime išsamiai nenagrinėjome, ar mokinių mokymosi rezultatai, vertybės bei interesai siejasi su abejojimu karjera ir ar skiriasi gimnazijų ir kito tipo mokyklų mokinių profesijos pasirinkimo sunkumai.

Išvados

1. Dešimtos ir dvyliktos klasių mokiniai nesiskiria abejojimu profesine karjera. Maždaug vienodai jų yra tvirtai apsisprendę, į kokią specialybę labiausiai sieks įstoti.

2. Per keturis mėnesius dešimtokų iš Vilniaus abejojimo karjera lygis sumažėjo. Dešimtokų iš Jonavos ir abiejų miestų dvyliktokų abejojimas karjera liko nepakitęs.

3. Labai abejojančios jaunuoliai, palyginti su mažiau abejojančiais, pasižymi tuo, kad jų profesinį pasirinkimą dažniau sunkina turėjimas per mažai informacijos apie skirtingas specialybes ir apie savo individualias savybes ar gebėjimus; nežinojimas, ką daryti, kad apsispręstų dėl profesinės karjeros; sunkumai apsisprendžiant savarankiškai; per mažai laiko skiriama apsispręsti.

4. Rinkdamiesi profesiją labiau abejojančios jaunuoliai daugiau dėmesio kreipia į išorinius veiksnius, susijusius su studijavimo finansinėmis sąnaudomis arba būsimos profesijos finansinėmis perspektyvomis. Mažiau abejojančios profesine karjera jaunuoliai labiau atsižvelgia į vidinį veiksnį – savo pomėgius.

5. Tyrime patvirtinta, kad merginų abejojimas karjera teigiamai susijęs su nerūžtingumu ir neigiamai – su emociniu stabilumu bei ekstraversija. Mažai abejojančių jaunuolių rūžtingumas, emocinis stabilumas yra išreikšti labiau nei vidutiniškai ir labai abejojančių jaunuolių, ekstraversija bei intelektualumas – tik merginų grupėje.

LITERATŪRA

Ashby J. D., Wall H. W., Osipow S. H. Vocational certainty and indecision in college freshmen // *Personnel and Guidance Journal*. 1966, vol. 44, p. 1037–1041.

Caldwell D. F., Burger, J. M. Personality characteristics of job applicants and success in screening

interviews // *Personnel Psychology*. 1998, vol. 51, p. 119–136.

Cohen C. R., Chartrand J. M., Jowdy D. P. Relationship between career indecision subtypes and ego identity development // *Journal of Counseling Psychology*. 1995, vol. 42, p. 440–447.

Creed P., Patton W., Prideaux L. A. Causal relationship between career indecision and career decision-making self-efficacy // *Journal of Career Development*. 2006, vol. 33, p. 47–65.

Čekanavičius V., Murauskas G. *Statistika ir jos taikymai*. II. Vilnius: TEV, 2002. P. 45–48.

Feldman D. C. The antecedents and consequences of early career indecision among young adults // *Human Resource Management Review*. 2003, vol. 13, p. 499–531.

Ferrari J. R., Dovidio J. F. Behavioral information search by indecisives // *Personality and Individual Differences*. 2003, vol. 30, p. 1113–1123.

Fuqua D. R., Hartman B. W. Differential diagnosis and treatment of career indecision // *The Personnel and Guidance Journal*. 1983, vol. 62, p. 27–29.

Gati I., Asher I. Prescreening, depth exploration, and choice: From decision theory to career counseling practice – effective techniques // *Career Development Quarterly*. 2001, vol. 50, p. 69–85.

Gati I., Krausz M., Osipow S. H. A taxonomy of difficulties in career decision making // *Journal of Counseling Psychology*. 1996, vol. 43, p. 510–526.

Gati I., Saka N., Krausz M. “Should I use a computer-assisted career guidance system?” It depends on where your career decision-making difficulties lie // *British Journal of Guidance and Counselling*. 2001, vol. 29, p. 301–321.

Germeijs V., Boeck P. Career indecision: Three factors from decision theory // *Journal of Vocational Behaviour*. 2003, vol. 62, p. 11–25.

Germeijs V., Boeck P. A measurement Scale for indecisiveness and its relationship to career indecision // *European Journal of Psychological Assessment*. 2002, vol. 18, p. 113–122.

Gintilienė G., Standikė U. *Lietuviškojo Didžiojo penketo klausimyno psichometriniai rodikliai*. Vilnius, 2009 (nespausdinta).

Gordon V. N. Career decidedness types: A literature review // *The Career Development Quarterly*. 1998, vol. 46, p. 386–403.

Guay F., Senecal C., Gauthier L., Fernet C. Predicting career indecision: A self-determination theory perspective // *Journal of Counseling Psychology*. 2003, vol. 50, p. 165–177.

Kelly K. R., Pulver C. A. Refining measurement of career indecision types: A validity study // *Journal of Counseling and Development*. 2003, vol. 81, p. 445–455.

Kleiman T., Gati I., Peterson G., Sampson G., Reardon R., Lenz J. Dysfunctional thinking and dif-

iculties in career decision making // *Journal of Career Assessment*. 2004, vol. 12, p. 312–331.

Lounsbury J. W., Hutchens T., Loveland J. M. An investigation of big five personality traits and career decidedness among early and middle adolescents // *Journal of Career Assessment*. 2005, vol. 13, p. 25–39.

McCrae R. R., Costa Jr., P. T. The NEO personality inventory: Using the five-factor model in counseling // *Journal of Counseling and Development*. 1991, vol. 69, p. 367–372.

Osipow S. H. Assessing career indecision // *Journal of Vocational Behavior*. 1999, vol. 55, p. 147–154.

Osipow S. H. *Manual for career decision scale*. Odessa: Fl. Psychological Assessment Resources, 1987. P. 1–25.

Osipow S. H. *Theories of career development*. New Jersey: Prentice-Hall, 1973.

Osipow S. H., Carney C. G., Winer J. L., Yanico B., Koschier M. *Career decision scale (3rd rev.)*. Odessa: Fl. Psychological Assessment Resources, 1976.

Page J., Brunch M. A., Haase R. F. Role of perfectionism and five-factor model traits in career indecision // *Personality and Individual Differences*. 2008, vol. 45, p. 811–815.

Patton W., Creed P. A. Development issues in career maturity and career decision status // *The Career Development Quarterly*. 2001, vol. 49, p. 336–351.

Phillips S. D., Jome L. M. Vocational choices: What do we know? What do we need to know? // *Handbook of Vocational Psychology* / Ed. by W. B. Walsh, M. L. Savickas. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2005. P. 127–153.

Pukelis K., Garnienė D. Moksleivių ugdymas karjerai: padėties analizė ir perspektyvos bendrojo lavinimo mokykloje // *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. 2003, Nr. 7, p. 24–35.

Reed M. B., Bruch M. A., Haase R. F. Five-Factor Model of Personality and career exploration // *Journal of Career Assessment*. 2004, vol. 12, p. 223–238.

Reingardienė J., Zdanavičius A. Moksleivių vertybinės orientacijos ir pasirengimas karjerai // *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. 2003, Nr. 7, p. 98–108.

Salomone P. R. Difficult cases in career counseling: II – the indecisive client // *The Personnel and Guidance Journal*. 1982, vol. 60, p. 496–500.

Santos J. P. Predictors of generalized indecision among portuguese secondary school students // *Journal of Career Assessment*. 2001, vol. 9, p. 381–396.

Slaney R. B. The assessment of career decision making // *Career Decision Making* / Ed. by W. B. Walsh, S. H. Osipow. New Jersey: Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates, 1988. P. 33–76.

Walsh W. B., Eggerth D. E. Vocational psychology and personality: The relationship of the Five-Factor Model to job performance and job satisfaction // *Handbook of Vocational Psychology* / Ed. by W. B. Walsh,

M. L. Savickas. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2005. P. 267–297.

Zdanevičiūtė U. Lietuviškas Didžiojo penketo klausimyno versijos ir Apibūdinimų metodikos patikrinimas ir validumas. Psichologijos magistro darbas. Vilnius, 2003.

Zingaro J. C. A. Family systems approach for the career counselor // *Personnel and Guidance Journal*. 1983, vol. 62, p. 24–27.

PROBLEMS OF CAREER CHOICE AND PERSONALITY TRAITS

Birutė Pociūtė, Valdonė Isiūnaitė

S u m m a r y

Many young people are faced a certain amount of indecision related to making career choice. This study investigates how the personality traits are related to career indecision and what psychological factors impede the career choice. Data were collected twice, 4 months apart, to study the possible changes in decision status. For the autumn term, 200 participants were 10th-grade and 182 12th-grade students from two gymnasiums (in Jonava and Vilnius). For the spring term, 70 percent of participants were 12th-grade students and 84 percent 10th-grade students who filled in the questionnaires in the autumn term. The career indecision was assessed by the Career Decision Scale (Osipow et al., 1976), the personality traits by the Big Five Adjective Test (Gintilienė and Standikė, 2009; Zdanevičiūtė, 2003), and a 28-item scale was devised for assessing indecisiveness. The vocational choice questionnaire was constructed for assessing some psychological factors of vocational choice. The results of this study demonstrated no differences in career indecision according to grade level. The means of indecision significantly decreased over time only for 10th-grade students from

Vilnius. Upon analyzing the difficulties in career decision-making, the conclusion was that the lack of information about the occupation, the self and about the ways of deciding was an obstacle. During the career decision making process, students with a serious level of indecision paid more attention to the external factors such as financial resources. Students with a low level of career indecision paid more attention to the internal factors such as a hobby. Within this sample, career indecision was positively and significantly related to such personality trait as indecisiveness (girls, $r = 0.513$, boys, $r = 0.451$; $p < 0.01$). Career indecision was found to be negatively related to emotional stability and extraversion for schoolgirls (respectively $r = -0.253$, $r = -0.224$; $p < 0.01$). Participants with a low level of indecision were found to be more decisive and emotionally stable as compared with the participants with a middle and a high levels of indecision, more extraverted and intellectual being the schoolgirls' sample.

Keywords: career indecision, difficulties in career choice making, personality traits, indecisiveness.

Įteikta 2009-10-02

Pataisytas straipsnis įteiktas 2010-10-28